

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО» (м. Одеса)
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР ОСОБИСТОСТІ В ЗВИЧАЙНИХ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
19-20 травня 2023 року

Одеса
ФОП Бєлий А.Є
2023

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

П 86

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 24.02.2023 р.)

Психологічний простір особистості в звичайних та надзвичайних умовах сучасності : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія самоздійснення особистості: теорія, досвід, практика» (19-20 травня 2023 р.) / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2023. 168 с.

ISBN 978-617-7757-56-5

Редакційна колегія

Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*

Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*

Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-56-5

© Університет Ушинського, 2023

УДК: 159.925+159.942]:37.019.212(045)

ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ТА ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Черножук Ю. Г.

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського

Дядик Д. С.

магістрант кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського

Анотація. У статті на підставі теоретично-емпіричного дослідження уточнені поняття тривожності та інтелекту. досліджено взаємозв'язки між показниками тривожності та інтелекту (вербального, природного, соціального, емоційного), визначено діагностичний інструментарій, що релевантний меті дослідження. Його склали: «Шкала реактивної та особистісної тривожності» Ч. Спілберга (мод. Ю. Ханіна), «Стандартні прогресивні матриці» Дж. Равена, тест структури інтелекту Р. Амтхауера (TSI); методика «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда та М. Саллівен; методика «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холла. Підтверджено існуючу в психології думку, що високий рівень особистісної тривожності призводить до порушення адаптації людини до навколишнього середовища, негативно впливає на актуалізацію здібностей, що входять у структуру соціального та емоційного інтелекту.

Ключові слова: тривожність, інтелект, емоційний інтелект, соціальний інтелект, особистість.

В наш час вивчення інтелекту здійснюють представники низки наукових підходів: феноменологічного, генетичного, соціокультурного, процесуально- діяльнісного, освітнього, інформаційного, функціонально-рівневого, інтегративного, тощо (Івашкевич, 2017).

Існують різні визначення інтелекту. Якнайкраще, на наш погляд, психологічну сутність інтелекту відбиває трактування, що запропонував Р. Стернберг у річищі інформаційного підходу – розумова діяльність, спрямована на цілеспрямоване пристосування, вибір і формування середовища реального світу, що має відношення до життя людини (Sternberg, 1986).

Інтелект може трактуватися: як форма організації індивідуального ментального досвіду у вигляді наявних ментальних структур, що дозволяє людині варіативно вибудовувати ментальні репрезентації, котрі можуть бути представлені в індивідуальному

досвіді в термінах емпіричних спостережень, теоретичних узагальнень або ірраціональних описів; як цілісне (інтегральне) психічне утворення, що відповідає за породження, конструювання і перебудову ментальних моделей світу шляхом постановки і розв'язування задач; як динамічна система, що характеризується взаємодією сформованого стилю інтелектуальної діяльності і стратегій, що розробляються для вирішення окремих проблем. Проявляючись в інтелектуальній поведінці, інтелект забезпечує вибір певної стратегії вирішення завдання, релевантної як умовам і характеру останньої, так і сформованим індивідуально-своєрідним стильовим характеристикам діяльності суб'єкта (Бантішева, 2015, Руда 2013).

У сучасній науці також немає єдиного погляду на побудову інтелектуальної сфери особистості. Одним з найбільш популярних сьогодні є уявлення про неї Г.Гарднера. Цей науковець виокремлює дев'ять «незалежних інтелектів»: лінгвістичний (здатність користуватися словами в усній і письмовій мові); логіко-математичний (здатність оперувати числами); візуально-просторовий (здатність сприймати світ візуально, аналізувати його); тілесно-кінестетичний (здатність користуватися тілом для вираження емоцій, почуттів); музичний (здатність сприймати, створювати і виконувати музику); натуралістичний (здатність розбиратися в різних живих організмах); міжособистісний (здатність до комунікацій, здатність розуміти почуття людей); інтраперсональний (здатність до самоконтролю, оцінювання себе, розуміння своїх позитивних і негативних сторін); екзистенціальний (здатність формулювати питання і відповіді на теми життя і смерті) (цит. за Силенок, 2014).

Особливу популярність останніми роками здобули дослідження практичного інтелекту. В його структурі виокремлюють емоційний та соціальний інтелект. Емоційний інтелект це інтегративне утворення, що забезпечує усвідомлення, розуміння та регуляцію власних емоцій та емоцій інших людей, що дозволяє здійснювати успішну міжособистісну взаємодію (Д. Гоулман, 2018).

Поняття «соціальний інтелект» визначається як особливий соціальний дар, який забезпечує ефективність у взаємовідносинах з іншими, а його продуктом є соціальне пристосування; як пристосованість індивіда до людського буття, що включає в себе здатність уживатися з іншими людьми та здатність мати справу з іншими, ставити себе на місце інших тощо. (Стрілецька, 2017).

Тепер уточнимо зміст поняття «тривожність» Воно визначається як схильність до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які на думку особи загрожують їй. Вона є

суб'єктивним проявом неблагополуччя у взаємодії особистості з довікліям (Бантисева, 2015).

Особи з низьким рівнем тривожності мають суттєві переваги перед високотривожними колегами. Вони здатні до кращого розуміння інших людей і управління ними, власних емоцій і управління ними, розуміння своїх і чужих емоцій, управління своїми і чужими емоціями, розуміння емоційного стану людини на основі зовнішніх проявів емоцій (міміка, жестикуляція, звучання голосу) і / або інтуїтивно; більш чуйні до внутрішніх станів інших людей, здатні викликати у інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій. (можливо, схильні до маніпулювання людьми). Вони також мають здатність до усвідомлення своїх емоцій: їх розпізнавання та ідентифікація, розуміння причин, здатність до вербального опису, потребу управління своїми емоціями, викликати і підтримувати бажані емоції і тримати під контролем небажані. Можуть контролювати зовнішні прояви своїх емоцій тощо.

Оптимальний рівень тривожності є природною та необхідною умовою активності особистості, тоді як її високий рівень заважатиме нормальному розвитку адаптаційних процесів (Мельник, 2014).

Інтелект має адаптаційне значення для людини і розглядається як самостійна реальність на основі критерію регуляції поведінки (саморегуляції) (Силенок, 2014). При цьому висока тривожність може заважати формуванню адаптивної поведінки та призводити до порушення поведінкової інтеграції. У літературі є багато даних, що вказують на негативний вплив високої тривожності на інтелектуальну продуктивність. У низці досліджень йдеться про те, що висока тривожність має дезорганізуючу дію: вона знижує мотивацію до успіху, визначає нерациональний вибір цілей та шляхів їх досягнення, негативно впливає на розумову діяльність. Водночас в низці досліджень показано протилежне. Так, чим вище рівень тривоги, тим більш успішно виконуються тестові завдання на інтелект, а висока особистісна тривожність перебуває у прямій залежності від його рівня (Смульсон, 2015, Стрілецька, 2017).

Дослідження особистісної тривожності є важливою умовою розуміння особливостей емоційного супроводу інтелектуальної діяльності. Тому метою нашої роботи є вивчення взаємозв'язків між показниками тривожності та інтелекту (вербального, природного, соціального, емоційного).

Під час аналізу літератури за темою роботи було виокремлено низку діагностичних методики, що релевантні меті дослідження.

Це: «Шкала реактивної та особистісної тривожності» Спілберга-Ханіна, «Стандартні прогресивні матриці» Равена, тест структури інтелекту Р. Амтхауера (TSI); методика «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда та М.Салліван; методика «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холла. Їх було використано в емпіричній частині дослідження.

Дослідження було проведене на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Вибірку склали магістранти соціально-гуманітарного факультету (50 осіб, віком від 25 до 35 років). Обробку результатів було здійснено за допомогою програми SPSS 17.0 for Windows.

З метою дослідження співвідношення показників тривожності та інтелекту, було застосовано процедуру кореляційного аналізу. Нижче представлені дані про значущі кореляції між показниками тривожності та показниками вербального, природного, соціального й емоційного інтелекту досліджуваних.

За результатами аналізу було виявлено наявність:

- від'ємного кореляційного зв'язку між показником особистісної тривожності і показником вербального інтелекту ($r=-0,376$, рівень значимості $p\leq 0,01$) та додатного зв'язку між зазначеним показником та показником ситуативної тривожності ($r=0,281$, рівень значимості $p\leq 0,05$);

- від'ємного зв'язку показників особистісної тривожності та природного інтелекту ($r=-0,282$, рівень значимості $p\leq 0,05$);

- від'ємних зв'язків між показником соціального інтелекту та показниками особистісної ($r=-0,352$, рівень значимості $p\leq 0,01$) та ситуативної тривожності ($r=-0,283$, рівень значимості $p\leq 0,05$);

- від'ємні кореляційні зв'язки між показником емоційного інтелекту і показниками особистісної ($r=-0,378$, рівень значимості $p\leq 0,01$) та ситуативної тривожності ($r=-0,281$, рівень значимості $p\leq 0,05$). Таким чином, за єдиним винятком (кореляція ситуативної тривожності з вербальним інтелектом зв'язки тривожності з інтелектом мають від'ємний характер.

Наше дослідження загалом підтвердило існуючу думку, що високий рівень особистісної тривожності призводить до порушення адаптації людини до соціуму, не дозволяє в повній мірі актуалізувати власні розумові здібності, перешкоджає успішному розвитку соціальної та емоційної сфери особистості. Дослідження І. Стрілецької довели, що інтегративні системи когнітивно-емоційної активності психіки, які забезпечують здійснення комунікативних процесів та соціальної поведінки особистості, залежать від психоемоційного стану людини. Тривожність є психічним утворенням або явищем, що також проявляє себе як чинник

регуляції соціальної поведінки особистості. Високий рівень тривожності негативно впливає на актуалізацію здібностей, що входять у структуру соціального та емоційного інтелекту (Стрілецька 2017).

Отже, особистості, що мають високий рівень тривожності, як ситуативної так і загальної, та відрізняються напруженістю, наявністю страхів, емоційною нестійкістю, занепокоєністю у ситуаціях, що викликають у них тривогу, втрачають здібність опанувати свої емоції, не можуть розібратися у їх причинах, оцінити ситуацію та взяти її під контроль.

Втім, хоча високий рівень особистісної тривожності призводить до порушення адаптації людини, дещо підвищений рівень ситуаційної тривоги – навпроти допомагає людині більш швидко і ефективно адаптуватися до ситуації, актуалізуючи усі психічні процеси, у тому числі інтелектуальні для досягнення цієї мети. Тобто, оптимальний рівень тривожності може позитивно впливати на інтелектуальну діяльність та сприяти мобілізації активності та досягненню найкращого результату.

Література

1. Бантишева О. О. Особливості та чинники емоційного інтелекту осіб юнацького віку. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2015. № 30. С. 61-78.
2. Гоулман Д. *Емоційний інтелект*. Харків: Vivat, 2018. 362 с.
3. Івашкевич Е. З. *Соціальний інтелект педагога: [монографія]*. Київ: ТОВ «Принт-Хауз», 2017. 536 с.
4. Мельник А. Соціальний інтелект як багатокомпонентна структура. *Матеріали міжнародної молодіжної науково-практичної конференції «Вектори психології – 2014»*. Харків: ООО «Ріф», 2014. С. 66-68.
5. Руда Н. Соціальний інтелект у структурі інтелекту. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 621-629.
6. Силенок Г. А. Інтелект та інтелектуальний розвиток особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 13. С. 98-104.
7. Смульсон М. Л. Інтелект дорослої людини: структура та саморозвиток. *Технології розвитку інтелекту*. 2015. Т. 1. Вип. 9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2015_1_9_11.
8. Стрілецька І. І. Специфіка та характер взаємозв'язку тривожності та соціального інтелекту студентів різних спеціальностей. *Наука і освіта*. 2017. № 1. С. 21-28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2017_1_6.
9. Sternberg R. J. *Intelligence applied: understanding your intellectual skills*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Inc. 1986. 358 p.